

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ АСПЕКТИ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА П.П. ПАНЧЕНКА

Уткін Олександр Іванович

доктор історичних наук, головний науковий співробітник сектору архівознавства і документознавства Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, м. Київ

e-mail: utkin1937@ukr.net

<https://orcid.org/0000-001-9368-6002>

Анотація. *Мета* дослідження – висвітлити творчу діяльність доктора історичних наук, професора Петра Панченка з питань релігії у зв'язку з державотворчими процесами. **Методологія** ґрунтується на застосуванні проблемно-хронологічного методу, персоналізації, історіографічного аналізу та ін. **Наукова новизна** – розкрито окремі погляди й підходи професора Петра Панченка щодо впливу релігії на національне відродження. **Висновки.** Серед різнопланових напрацювань вченого поважне місце займають питання відновлення діяльності церковних структур поряд з іншими установами й громадськими утвореннями в системі соціальних чинників формування національної самосвідомості. Вчений вважав, що релігія і церква виступають одним із важливих факторів утвердження національної самобутності українців.

Ключові слова: Петро Панченко, творча спадщина, українська поліконфесійність, релігія і свобода, національна самосвідомість.

Творча спадщина відомого українського вченого, історика, професора, академіка Панченка П.П. велика, цікава, різнопланова й глибока. У першу чергу він займався різними проблемами історії України, зокрема, питаннями суспільно-політичного життя, воєнної історії, державотворення, краєзнавства, голодомору, соціально-аграрних відносин, історії науки, освіти та техніки.

Вивчаючи соціальну історію, професор П.П. Панченко відзначав, що в країні існує ряд недостатньо вивчених і добротню врегульованих за міжнародними стандартами проблем, серед яких релігійні й національні, що мають важливе значення для становлення й цивілізованого розвитку нової демократичної і незалежної України. Їх стан гальмує формування національної державності, оскільки поширюються ідеї «етнічного шовінізму» і «релігійного фундаменталізму». Утворення нових самостійних держав взагалі оцінюється позитивно, що переконливо свідчить про подолання застарілих уявлень про сутність етноконфесійної ситуації, яка відображається в прагненні до європейської інтеграції України та проведенні національного відродження, де релігія і церква виступають фактором утвердження національної самобутності українців.

Після проголошення незалежності України її повноцінний розвиток потребував створення нової політико-правової бази розбудови матеріально-технічної основи державності шляхом глибоких реформ господарювання, прийняття законів, відповідних нормам міжнародного права для регулювання економічних, соціальних, культурних, навчально-виховних процесів. Відновлення діяльності всіх церковних

структур, їх активної роботи поряд з іншими установами й громадськими утвореннями в системі соціальних чинників формування національної самосвідомості були головними напрямками повсякденної праці професора П.П. Панченка. Вони відображені в його пропагандистській діяльності, навчально-виховній і науково-дослідній роботі. Разом із І.Г. Кириленком, В.А. Вергуновим була підготовлена «Аграрна історія України: еволюція соціально-економічних відносин». Особисто Петро Пантелеймонович написав підручник для шкіл «Новітня історія України», монографії «Украинское село на пути научно-технического прогресса: достижения и просчеты (60-80 годы)», «Научные основы развития общественно-политической жизни села», «Про впровадження елементів наукової організації праці в роботу», «Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму». Ряд статей: «Україна сьогодні. Науково-технічний прогрес», «Козацький рух в Україні», «Українське козацтво в історичному просторі».

У цих та інших працях він відзначав, що досвід виховання національно-свідомих патріотів, накопичений церквами і світськими організаціями, має велике наукове і практичне значення для становлення суверенності та державності України, а форми і методи їх інформаційної діяльності розкривають нові підходи до вивчення до вивчення суспільних явищ, звичних канонів і догматизму, основні тенденції у формуванні зв'язків між релігією та етнічною спільнотою, поширюють ідеї національного менталітету, етноконфесійні особливості культури як результат взаємодії релігії й етносу. Відродження духовності, української ментальності сприятиме формуванню оптимальної моделі суспільно-економічного, політичного і духовного розвитку держави. Розвиваючи історичну пам'ять, церква та інші утворення поширюють теоретичні знання, реалізуючи основи гуманітаризації освіти, збереження української мови, культури і релігії, акцентуючи увагу на національних та світових гуманістичних ідеалах та цінностях. Все це протистоїть маніпуляції свідомістю українців.

Розпочинаючи з 1990-х років, розгорнувся активний процес національного державотворення, розширення прав і свобод людини, значного збільшення церковної мережі, хоч частина новостворених і відновлених громад, не маючи відповідного культового майна, особливо культових приміщень, не могла повноцінно функціонувати. У короткий термін місцеві органи влади це питання не вирішували. Тому церковні активісти посилали багато скарг в різні інстанції з вимогою відібрати культове майно, будівлі у віруючих інших конфесій або ж забрати колишні культові приміщення, переобладнані та передані різним світським організаціям чи організувати державну систематичну допомогу церквам. Боротьба за культові будівлі стала однією з головних причин розгортання етноконфесійних конфліктів між православними і греко-католиками, вірянами українського православ'я та прихильниками московської церкви за участю представників деяких етносів і їх цінностей.

Обговорення цих подій у пресі, по радіо і телебаченню, розробці способу їх справедливого вирішення сприяли робота місцевих владних структур законно розв'язати цю проблему, прийняття Верховною Радою України закону «Про свободу совісті та релігійні організації» і його різних доповнень [Закон України, 1991]. Цей закон став основоположним правовим документом системи законодавства країни, що регулює всі правовідносини України по реалізації свободи совісті, свободи

релігій, правові аспекти діяльності церков, гарантії їх впровадження в життя, рівноправ'я всіх громадян, релігійних віросповідань та релігійних організацій перед законом. Значну допомогу в усуненні етноконфесійних протиріч надавали вчені юристи, релігієзнавці, історики, педагоги, роз'яснюючи сутність законів про релігію і церкву як українських, так і міжнародних правових актів, акцентуючи увагу на характеристиці державно-церковних відносин в контексті демократизації суспільства, яке формує ефективні засоби міжцерковного порозуміння, поважного ставлення до людини.

Петро Пантелеймонович став одним із багатьох творців своєї програми, заходів по усуненню етноконфесійних конфліктів і був їх реалізатором. З цією метою використовувались засоби масової інформації, змістовні виступи представників органів влади, церковних ієрархів, які ініціювали проведення діалогів релігій як форми толерантних відносин – характерної особливості української поліконфесійності. Ці проблеми, запропоновані різними відомствами, форми і методи їх вирішення поширював і професор Панченко П.П. в публічних лекціях, наукових дослідженнях, зокрема, в роботі «Релігійні конфесії в Україні (40-ві й початок 90-х років)» [Панченко, 1993], інститутських аудиторіях перед студентами, аспірантами, викладачами суспільних дисциплін, що навчались на курсах підвищення кваліфікації університету ім. Б.Г. Грінченка. Він виходив з визначення сутності етноконфесійних конфліктів як негативного явища в українському суспільстві, його болісної ролі і дестабілізуючих аспектів. Звідси витікало, що все це можна усунути рядом скоординованих заходів держави, громадських організацій та церковних структур, спрямовуючи їх діяльність до злагоди, свободи, дальшого розвитку громадянського суспільства, досягнення форм згармонізованого буття.

Після призначення Петра Пантелеймоновича членом спеціалізованої вченої ради по релігієзнавству в Інституті філософії він мав пряме відношення до атестації майбутніх кандидатів і докторів наук, ретельно вивчав стан релігії і церкви в Україні й за її межами, історію релігії і церкви в нашій країні, Росії, їх політико-правовий статус, взаємодію та взаємовплив релігії й культури, концепцію католицьких богословів про інкультурацію християнства та православну трактовку християнізації культури, релігійну духовність українців, її вияви, постаті, стан, аналіз різних віровчень, релігійну свідомість, її особливості, взаємозв'язок національного і релігійного феноменів та багато інших питань теорії й практики релігієзнавчої науки [Панченко, 2003]. Аналізуючи названі проблеми, професор П.П. Панченко відзначав, що в суспільній думці відбувається нова ціннісно-культурологічна оцінка релігійної моралі, релігійно забарвленого фольклору, мовних і побутових норм та всього релігійно-історичного досвіду з врахуванням реалій сучасної України.

Він рецензував дисертаційні дослідження, був опонентом на їх захисті, брав активну участь при обговоренні представлених праць. Його виступам властиве глибоке знання теми, чітке визначення позитивних і не порушених аспектів, оригінальність викладених поглядів на оцінку здобутків науковця, їх наукове і практичне значення. Був учасником різних наукових форумів, виступав на конференціях вчених: «Релігійна свобода: питання теорії та практики», «Церква і політика». Вивчення професором П.П. Панченко релігієзнавчих питань показує, що релігія, маючи глибокі зв'язки з буттям людини, впливає на соціальні структури й цінності, оскільки включена до європейського й світового цивілізованого контексту,

сприяє мобілізації людей в реалізації загальнонаціональної мети українців, їх церковних утворень в національному відродженні демократичної України.

Список використаних джерел і літератури

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», 1991. Відомості Верховної Ради УРСР, 25.

Панченко, П. П., 1993. *Релігійні конфесії в Україні (40-і - початок 90-х рр.)*, Київ.

Панченко, П. П., 2003. *Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму*, Київ.

References

Zakon Ukrayiny «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» [Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations"], 1991. Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR [Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR]. № 25. St.283 [In Ukrainian].

Panchenko, P. P., 1993. *Relihiyni konfesiyyi v Ukrayini (40-i - pochatok 90-kh rr.)* [Religious denominations in Ukraine (40s - early 90s)], Kyiv [In Ukrainian].

Panchenko, P. P., 2003. *Relihiyni konfesiyyi v Ukrayini v konteksti istoryzmu* [Religious denominations in Ukraine in the context of historicism], Kyiv [In Ukrainian].

**RELIGIOUS STUDIES IN CREATIVE HERITAGE
OF PROFESSOR P.P. PANCHENKO**

Oleksandr Utkin

Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher,
National Scientific Agricultural Library
of National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine, Kyiv

Abstract. *The purpose of the research is to highlight the creative activity of the doctor of historical sciences, professor Petro Panchenko on matters of religion in connection with state-building processes. The methodology is based on the application of the problem-chronological method, personalization, historiographical analysis, etc. Scientific novelty – separate views and approaches of Professor Petr Panchenko regarding the influence of religion on national revival are revealed. Conclusions. Among the scientist's multifaceted efforts, an important place is occupied by the issue of restoring the activities of church structures along with other institutions and public organizations in the system of social factors of national identity formation. The scientist believed that religion and the church are one of the important factors in establishing the national identity of Ukrainians.*

Key words: *Petro Panchenko, creative heritage, Ukrainian polyconfessionalism, religion and freedom, national self-awareness.*